УДК 811.161.2’276(043.2)

Л. Є. Азарова[1]
В. В. Азарова[2]

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТА ДИПЛОМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ МОВИ

Вінницький національний технічний університет[1]
Київський університет ім. Бориса Грінченка[2]

Анотація

У тезах висвітлено роль мови як джерела духовного життя народу, визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації. Визначено дефініцію, особливості дипломатичної мови; вказано на її забезпечення кореляції взаємостосунків у міжнародному просторі.

Ключові слова: українська літературна мова, національна ідентичність, національна самосвідомість народу, дипломатична мова, дипломатія.

Abstract

The theses highlight the role of language as a source of the spiritual life of the people, a determining factor and the main sign of the identity of the Ukrainian nation. The definition and features of diplomatic language are defined; it is pointed out that it ensures the correlation of mutual relations in the international space.

Keywords: Ukrainian literary language, national identity, national self-consciousness of the people, diplomatic language, diplomacy.

Вступ

Проблема «мова і культура», що була однією з найважливіших у європейському мовознавстві XIX ст., знову набуває своєї актуальності в наш час. Духовна культура народу є важливим фактором формування і функціонування мови, вона містить у собі «культурний компонент» духовного надбання народу. Разом із тим, у зв’язку зі складністю й багатоаспектністю понять «культура і мова» та особливостями історично зумовлених лінгвокультурних ситуацій, до цього часу тривають пошуки точних аналогій між мовою і структурою інших аспектів духовної культури. У мові народ закодовує свою культуру, історію, багатовіковий досвід, духовну самобутність і відбиває досягнення творчої думки. Мова як інструмент здобуття знань, як засіб пізнання світу та життєдіяльності людини є елементом соціальної сфери. Це той ланцюжок, що об’єднує людей у народ, націю. Особливу роль має дипломатична мова, яка нерідко була сама причиною непорозумінь і конфліктів. Для сучасної дипломатії має велике значення обережне використання слів і виразів, скурпульозний відбір синтаксичних конструкцій, поєднання вербальних і невербальних знаків. Правильне використання мовних засобів допомагає оминати конфлікти, цементувати дипломатичні відносини на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

«Загальне розуміння поняття мовної ситуації досліджували такі мовознавці як: П. Кононенко, Л. Скуратівський, Л. Масенко, В. Русанівський, О. Мельничук, І. Білодід, О. Тараненко, І. Усаченко, М. Степаненко, О. Ткаченко та ін. Вони розглядали весь комплекс особливостей мови й різних сторін духовної культури нації; мовну політику в історичному аспекті розвитку українського суспільства, мову як ознаку державності; специфіку співвідношення компонентів культури з мовою; перспективи розвитку та функціонування української мови в Україні, яка є свідченням розвитку людства. Над дослідженням мовної політики з питань значення культурних і мовних чинників для збереження національної ідентифікації працювали О. Ткаченко, Л. Ковач, В. Отрешко, І. Ісаченко.» [1, с. 25].

У проблемі «Мова і культура» важливо підкреслити, що стійкі зв’язки виникають лише в тому випадку, коли мова і культура пройшли тривалий шлях спільного розвитку. Тому під час спроби розв’язання цієї проблеми варто врахувати весь комплекс особливостей мови та різних сторін духовної культури, специфіку співвідношення компонентів культури з мовою, її рівнями. Мова,

передаючи інформацію про світогляд народу, який розмовляє нею, є також відображенням його духовної культури, взаємодіє з нею. Вона тісно пов'язана з історією народу-носія даної мови − та з історією культури з формуванням свого культурно-історичного ареалу. При співвіднесеності мови і культури необхідно врахувати й те, що є суттєвим для визначення ролі мовлення як у поведінці, так і в культурі в цілому. Так, людям, які належать до різних культурно-історичних ареалів чи типів, властиві й особливі комунікативні системи. Кожна мова − це феномен, у якому генетично записана історія і культура народу. Саме мова забезпечує людині співжиття в суспільстві, зумовлює формування її духовної сутності. Вона не тільки засіб спілкування між людьми, а й засіб інтелектуального та естетичного освоєння світу, невід'ємний атрибут формування нації.

Вивчати мови у зв'язку з духовним світом людини − це загальний принцип. Філологія нашого часу розвивається у взаємодії з іншими науками, у тому числі і з такими, як кібернетика, семіотика, статистика. Разом із тим спеціаліст зобов'язаний розуміти, у яких саме галузях філології можливе подібне взаємне співробітництво. Проблеми лінгвістики такі, як мова і суспільство, мова і культура, мова і мислення, мова та історія є вічними проблемами, оскільки на кожному новому етапі розвитку суспільства і науки вони розкриваються в нових своїх аспектах.

Мовна структура − це продукт історичного формування і розвитку мови в нерозривному зв'язку з розвитком суспільства, культури, трудової діяльності, мовленнєвої практики і суспільної свідомості людей. З піднесенням культури народу в процесі запозичення від інших народів нових понять поширюються в мові й нові слова. Мовознавчі питання невід'ємні від культурологічних, літературознавчих, психологічних, соціальних. Мова, культура, мистецтво, словесна творчість спліталися на ранніх стадіях культури. Не мова взагалі, а мова літературна як носій культурних надбань народу, «як могутнє культурне знаряддя», постійно знаходиться в сфері його теоретичного осмислення і практичної розбудови. «Справа культурної літературної мови залишається одним з основних пунктів в українському питанні», − зазначав М. Грушевський.

Українська мова відіграє виняткову роль у житті суспільства, у розвитку науки, культури та освіти. Невипадково мову називають «акумулятором, інтегратором суспільства і культури» [2, с. 72].

«Сьогодні, коли в суспільно-політичному житті відбувається переоцінка морально-етичних цінностей, відроджується національна самосвідомість народу, знання рідної мови набуває особливого значення. Вона є одним із найважливіших засобів формування патріотичних почуттів, гордості за свій народ, виявом національної культури. Піклування про рідну мову, любов і повага до неї має бути в центрі уваги кожної нації. Відповідно до концепції мовної політики в Україні, державність української мови є ключовим чинником консолідації суспільства, гарантією збереження національної ідентичності етносу» [3, с. 2]. Отже, мова як один із найважливіших елементів нації, культури найкраще виявляє внутрішню своєрідність її психології; є одним із найголовніших засобів самовираження особистості; є не «просто засобом виражати думку, а й індивідуальним способом перетворювати її».

«Завжди йдуть у парі мова і культура. Ми звикли вимірювати освіченість членів суспільства загальною кількістю людей, що мають середню та вищу освіту. А чи замислюємося над тим, як віддзеркалюється в мові людини її освіченість, бо ж мова − це й характер мислення, а отже, й здатність діяти, створювати щось нове» [4, с. 10].

Мову людина пізнає впродовж усього життя і шліфує своє мовлення в постійному протиборстві і взаємодії усних і писемних стилів. Освіта, наука, мистецтво, театр, побутова культура пов'язані з мовним вихованням, політикою. Усі сфери життя суспільного охоплює мова. Тому важливо, на наше переконання, побачити з боку політичного, соціального, психологічного сам об'єкт навчання − українську мову, визначити її стан і статус, перспективи розвитку. Ось чому дуже важливим є те, що зараз відбуваються методологічні зміни в сучасній лінгвістиці, що вимагає методичного осмислення, а саме перехід від лінгвістики «іманентної» з її акцентом на вивченні мови в самій собі й для себе до лінгвістики антропологічної, що передбачає вивчення мови в тісному зв'язку з людиною XXI ст., свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю.

Мова, свідомість, емоції − наші найважливіші показники духовної культури. Мова безпосередньо пов'язується із соціологією, психологією не тільки в плані вироблення моделей, зразків мовної поведінки, а й мовної свідомості, що формує життєву і виробничу поведінку особистості. Засоби загальнонародної мови, що вступають у мовленнєву діяльність людини, народу, пов'язані і взаємодіють в єдиному процесі свідомої мовномислительної діяльності по відображенню дійсності. Але мислення, як відомо, входячи у свідомість, не дорівнює їй, свідомість особи і народу − поняття

значно ширші. Мислення розуміється як процес відображення дійсності в аналітико-синтезуючих формах понять, суджень, умовиводів. Втілюються вони в лексичних, семантичних, граматично організованих висловах тексту. Єдність відображення дійсності в будь-яких формах, включаючи відчуття, уявлення, емоційні, вольові, естетичні стани людини, визначається її свідомістю. Ось тому ми маємо дбати про такі морально-етичні категорії, як любов до рідної мови, мовно-національну свідомість, які стають реальною силою при активному ставленні до слова.

Однією із функцій сучасної української літературної мови є комунікативна. Комунікація на міждержавному рівні неможлива без дипломатії. Дипломатична комунікація має давню історію, а мова дипломатії є відображенням довгої соціальної взаємодії та спілкування між народами. Результатом припинення такого спілкування завжди був конфлікт. Для сучасної дипломатії мова продовжує залишатися головним інструментом. Сьогодні термін «дипломатична мова» використовують для позначення трьох різних понять. «У своєму першому значенні воно означає мову (іспанську, французьку або англійську), якою послуговуються дипломати в листуванні або перемовинах. Друге значення цього терміна стосується сукупності слів і виразів, які є осердям дипломатичного вокабуляру. У своєму третьому, і найбільш поширеному сенсі, цей термін використовують, щоб описати мову, яка дозволяє дипломатам висловлювати складні або потенційно суперечливі ідеї у ввічливій формі» [5]. «Власне термін **«diplomacy»** є французьким запозиченням і був вперше вжитий в англійській мові суспільно-політичним діячем Едмундом Бурке у 1796 р. Однак французька лексема **«diplomatique»** є також запозиченням і походить від грецького слова **«diploma»**, що означає «складений вдвоє». Свого часу це був новий спосіб згортання документів на відміну від скручування. У часи Римської імперії термін **«diploma»** використовувався для позначення паспортів. Згодом це слово розповсюдилося й на інші офіційні документи. Ще пізніше так назвали мистецтво і науку укладання документів. Згідно усталеної думки, першою книгою, де цей термін вжито у сучасному значенні, була *«De Re Diplomatica»* (1681), яка є початком відліку існування як самого терміна **«дипломатія»**, так і науки ведення перемовин» [5]. «Отже, термін «дипломатія» вживають у сучасному значенні приблизно з XVII ст. Однак, дипломатія, як соціальний інститут, а разом із ним і мова, що його обслуговує, має набагато давнішу історію. Як стверджують дослідники, найдавніший приклад дипломатичної мови укладено в Месопотамії у III тисячолітті до н. е., другий – у Європі у III тисячолітті н. е. Дипломатична мова залишається взірцем витонченості, ввічливості, консерватизму та ритуалізованості. Говорячи про дипломатичну мову, потрібно пам'ятати про її складну і суперечливу природу. «Невід'ємними рисами цієї форми спілкування є точність, клішованість, чіткість з одного боку, та навмисна двозначність, натяк, значна залежність від фонової інформації, важливість попередніх знань – з іншого. Постійна потреба поєднувати непоєднуване, чіткість і натяк, слово і мовчання вимагає у дипломатів сумлінної праці» [5].

Висновки

Отже, у слові акумулюються відносини між людьми, слово виявляє ідею, а ідея − стрижень самоусвідомлення. Мова забезпечує не лише прагматичне спрямування, а й служить духовним потребам людини. Образне, художнє слово, слово-символ, слово-мудрість, народнопоетичне слово − це знаряддя духовності, оскільки мова розкриває інтелектуальне та естетичне єство особистості, народу, нації, культури. Питання мовної дипломатії наскрізне у всіх сферах суспільного життя не лише в Україні, а й у всьому світі. Воно охоплює як освітню, культурну, спортивну, так і військову сфери; зміцнює тим самим національні інтереси будь-якої держави. Інституційний характер, ригідність і клішованість дипломатичної мови сьогодні, як і раніше, уміло поєднують з емоційністю висловлювань, її мультимодальною природою, а слово залишається головним попри постійний пошук нових способів впливу і протистояння. Ніщо не є витонченішим і детальніше продуманим, аніж мова дипломатії, вербальна чи невербальна. Активність чи її відсутність, слова чи тиша – тут усе має зміст, мету, значення. Мовна дипломатія неможлива без коаліції всіх тих сил, які мають набагато активніше популяризувати українську мову за кордоном, нашу культуру, мистецтво, історію та освіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л. Є. Мова як визначальний чинник ідентичності української нації / Л. Є. Азарова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки. – 2018. – Вип. 292. – С. 24 – 32.

2. Азарова Л. Є. Двомовність: причини й наслідки / Л. Є. Азарова // Рідний край : Альманах Полтавського педагогічного університету. – Полтава, 2015. – № 2 (33). - С. 71–74.
3. Азарова Л. Є. Мова для України – це питання існування / Азарова Л. Є., Геркалюк І. А., Гайдай А. С. // Тези доповіді. LII Науково-технічна конференція підрозділів Вінницького національного технічного університету НТКП ВНТУ (Вінниця, 2023).
4. Азарова Л. Є., Радомська Л. А., Горчинська Л. В. Формування мовної компетенції студентів під час вивчення фразеології в курсі української мови за професійним спрямуванням. Закарпатські філологічні студії. 2022. Вип. 21. Т. 1. С. 9 – 15.
5. Кащишин Н. Є. Особливості дипломатичної мови: історія і сьогодення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://everest-center.com/blog/osoblivosti-diplomatichnoyi-movi-istoriya-i-sogodennya

Азарова Лариса Євстахіївна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: azarova.larusa@gmail.com
Азарова Вероніка Вікторівна – студентка Київського університету ім. Бориса Грінченка факультету права та міжнародних відносин, м. Київ, e-mail: nikolazarova14@gmail.com

Azarova Larisa Evstakhiivna – doctor of philological sciences, professor, head of the department of linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: azarova.larusa@gmail.com
Azarova Veronika Viktorivna – student of Kyiv University named after Borys Grinchenko, Faculty of Law and International Relations, Kyiv, nikolazarova14@gmail.com